

ย่านชุมชนเก่าตลาดโพธารามสู่การเป็นมรดกจังหวัดราชบุรี Traditional Communities Photharam Market to The Inheritance of Ratchaburi Province

จิตคุปต์ ละอองปลิว^{1*} ประภัสสร มีน้อย² ณัฐวดี สว่างงาม³ และธนกฤต สาชะจันทร์⁴
Chittakhup Laongpliu^{1*}, Prapatsorn Meenoi², Nuttavadee Swangngam³
and Tanakit Sakajan⁴

Received : June 30, 2023; Revised : July 14, 2023; Accepted : July 14, 2023

บทคัดย่อ (Abstract)

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษากระบวนการพิจารณาย่านชุมชนเก่าที่ควรอนุรักษ์ 2) ศึกษาประวัติความเป็นมาและอัตลักษณ์ของชุมชนเก่าตลาดโพธาราม และ 3) ศึกษากระบวนการประกาศย่านชุมชนเก่าตลาดโพธารามให้เป็นมรดกจังหวัดราชบุรี โดยเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ด้วยการทบทวนเอกสาร งานวิจัย บทความวิจัย และรายงานการประชุม เพื่อจัดทำฐานข้อมูลย่านชุมชนเก่าตลาดโพธารามของหน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรมท้องถิ่นจังหวัดราชบุรี บนฐานแนวคิดเกี่ยวกับย่านชุมชนเก่าและมรดกจังหวัด โดยผู้เขียนจะนำเสนอ 1) บทนำ 2) ย่านชุมชนเก่า 3) ชุมชนเก่าตลาดโพธาราม 4) มรดกจังหวัด 5) ย่านชุมชนเก่าตลาดโพธารามสู่การเป็นมรดกจังหวัดราชบุรี และ 6) บทสรุป

¹⁻²คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏหมู่บ้านจอมบึง; Faculty of Humanities and Social Sciences, Muban Chombueng Rajabhat University, Thailand.

³คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏหมู่บ้านจอมบึง; Faculty of Management Science, Muban Chombueng Rajabhat University, Thailand.

⁴คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏหมู่บ้านจอมบึง; Faculty of Education Science, Muban Chombueng Rajabhat University, Thailand.

*Corresponding Author; e-mail : ikhuppy@gmail.com

Citation : Laongpliu, C., Meenoi, P., Swangngam, N. and Sakajan, T. (2023). Traditional Communities Photharam Market to The Inheritance of Ratchaburi Province. *Journal of Local Governance and Innovation*.

จากการศึกษาพบว่า ย่านชุมชนเก่าตลาดโพธารามมีลักษณะของย่านชุมชนเก่าที่ควรแก่ การอนุรักษ์ครบถ้วน ทั้งลักษณะทางกายภาพที่เป็นองค์ประกอบของการตั้งถิ่นฐาน ลักษณะที่ไม่ใช่ กายภาพ และลักษณะของบริบทที่ตั้ง มีประวัติความเป็นมายาวนาน มีองค์ประกอบของแหล่งมรดก ที่หลากหลาย มีความสมบูรณ์ครบถ้วน ตามหลักเกณฑ์และมีแผนการบริหารจัดการโดยองค์การ ปกครองส่วนท้องถิ่น ส่งผลให้ย่านชุมชนเก่าตลาดโพธารามได้รับการประกาศให้เป็นมรดกจังหวัด ราชบุรี อันจะนำไปสู่การพัฒนาเศรษฐกิจที่สร้างสรรค์และสร้างความยั่งยืนให้แก่มรดกจังหวัดสืบไป

คำสำคัญ (Keywords) : ย่านชุมชนเก่า, ตลาดโพธาราม, มรดกจังหวัด

Abstract

This academic article aims to 1) study the process of considering traditional communities that should be preserved, 2) study the history and the identity of Traditional Communities Photharam Market, and 3) study the process of announcing the Traditional Communities Photharam Market to the Inheritance of Ratchaburi Province. This is qualitative research by reviewing documents, research papers, research articles, and minutes “the Traditional Communities Photharam Market Database Creating” of Ratchaburi Natural Environment and Local Arts Conservation Unit, with the concept of traditional communities and provincial heritage. The authors will present 1) Introduction, 2) Traditional Communities, 3) Traditional Communities Photharam Market, 4) Provincial heritage, 5) Traditional Communities Photharam Market to the Inheritance of Ratchaburi Province, and 6) Conclusion.

The study found that the Traditional Communities Photharam Market, has characteristics of traditional communities that should be fully preserved both the physical features of settlement, non-physical and location context. There has a long history, various elements of the heritage site that are complete following the guidelines and has a management plan of the local government organization. As a result, the Traditional Communities Photharam Market

Citation : จิตคุปต์ ละออปลิว, ประภัศร มิน้อย, ณัฐดี สว่างงาม และธนภุต สาขะจันทร์. (2566). ย่านชุมชนเก่าตลาดโพ

ธารามสู่การเป็นมรดกจังหวัดราชบุรี. วารสารการบริหารการปกครองและนวัตกรรมท้องถิ่น. 7(3) : 293-306;

DOI : <https://doi.org/10.14456/jlgrisru.2023.62>

was declared the inheritance of Ratchaburi Province that will lead to creative economic development and create sustainability for the provincial heritage.

Keywords : Traditional Communities, Photharam Market, Provincial Heritage

บทนำ (Introduction)

การประกาศย่านชุมชนเก่าเป็นมรดกจังหวัดเป็นนโยบายของสำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีจุดมุ่งหมายเพื่ออนุรักษ์ฟื้นฟูย่านชุมชนเก่าผ่านการมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่ายระดับท้องถิ่น ให้ท้องถิ่นตื่นรู้ในความสำคัญของย่านชุมชนเก่า ตระหนักถึงความสัมพันธ์ที่มีค่าระหว่าง ย่านชุมชนเก่าและวิถีชีวิตของชุมชน เกิดความภาคภูมิใจและเข้าใจในคุณค่าของการอนุรักษ์ ย่านชุมชนเก่า โดยมีหน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรมท้องถิ่นของแต่ละจังหวัด เป็นผู้ขับเคลื่อน ทั้งนี้ ปี พ.ศ. 2564 สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้ดำเนินการขับเคลื่อนและประกาศย่านชุมชนเก่าเป็นมรดกจังหวัด จำนวน 23 จังหวัดนาร่อง ได้แก่ จังหวัดลำปาง จังหวัดลำพูน จังหวัดน่าน จังหวัดพะเยา จังหวัดแพร่ จังหวัดเชียงราย จังหวัดเพชรบูรณ์ จังหวัดพิษณุโลก จังหวัดสุโขทัย จังหวัดเลย จังหวัดนครพนม จังหวัดบุรีรัมย์ จังหวัดอำนาจเจริญ จังหวัดราชบุรี จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จังหวัดลพบุรี จังหวัดอ่างทอง จังหวัดตราด จังหวัดฉะเชิงเทรา จังหวัดนครนายก จังหวัดนครศรีธรรมราช จังหวัดภูเก็ต และ จังหวัดสงขลา (The Office of Arts and Culture, 2023 : 2)

จังหวัดราชบุรีเป็น 1 ใน 23 จังหวัดนาร่อง โดยมีชุมชนที่ขึ้นทะเบียนย่านชุมชนเก่า ของสำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จำนวน 12 ชุมชน ประกอบด้วย ชุมชนตลาดเมืองราชบุรี ชุมชนตลาดโพธาราม ชุมชนตลาดเจ็ดเสมียน ชุมชนบ้านโป่ง ชุมชนรอบสถานีรถไฟปากท่อ ชุมชนตลาดถนนเขาวง ชุมชนตลาดบางแพ ชุมชนตลาดน้ำหลักห้า ชุมชนตลาดน้ำคลองลัดพลี ชุมชนลาวเวียงบ้านเลือก และชุมชนบ้านคลอง (Office of Natural Resources and Environmental Policy and Planning, 2021 : 67) ทั้งนี้ หน่วย อนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรมท้องถิ่นจังหวัดราชบุรี ได้พิจารณาความพร้อมและ ขับเคลื่อนชุมชนตลาดโพธารามให้เป็นย่านชุมชนเก่านาร่องที่ได้รับการประกาศให้เป็นมรดกจังหวัด ราชบุรี ในปี พ.ศ. 2564 ด้วยปัจจัยที่เหมาะสมทั้งที่ตั้ง ประวัติความเป็นมา องค์ประกอบสำคัญของ

Citation : Laongpliu, C., Meenoi, P., Swangngam, N. and Sakajan, T. (2023). Traditional Communities Photharam

Market to The Inheritance of Ratchaburi Province. **Journal of Local Governance and Innovation.**

7(3) : 293-306; DOI : <https://doi.org/10.14456/jlgisrru.2023.62>

แหล่งมรดก การใช้ประโยชน์ในปัจจุบัน คุณค่าตามหลักเกณฑ์มรดกชาติ ความสมบูรณ์ครบถ้วน ความแท้ และแผนการบริหารจัดการขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

บทความวิชาการฉบับนี้จึงมุ่งศึกษากระบวนการพิจารณาย่านชุมชนเก่าที่ควรอนุรักษ์ ประวัติความเป็นมาและอัตลักษณ์ของชุมชนเก่าตลาดโพธาราม และกระบวนการประกาศ ย่านชุมชนเก่าตลาดโพธารามให้เป็นมรดกจังหวัดราชบุรี เพื่อเป็นแนวปฏิบัติสำหรับการประกาศ ย่านชุมชนเก่าอื่น ๆ ให้เป็นมรดกจังหวัดของประเทศไทยต่อไป

ย่านชุมชนเก่า (Traditional Communities)

ย่านชุมชนเก่า หมายถึง พื้นที่ที่อยู่อาศัยดั้งเดิมหรือพื้นที่ที่แสดงออกถึงลักษณะการตั้งถิ่นฐานในภูมิโนเวศที่แตกต่างกันทั้งในพื้นที่เมืองและชนบท มีพัฒนาการการตั้งถิ่นฐานในมิติที่หลากหลาย สืบเนื่องมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ประเทศไทยมีย่านชุมชนเก่ากระจายอยู่ทั่วทุกภูมิภาค ส่วนใหญ่มีอายุไม่น้อยกว่า 50 ปี แต่ละย่านมีลักษณะรูปแบบที่แตกต่างกันไปตามภูมิประเทศหรือบริบทของเมือง ประจักษ์ได้จากอัตลักษณ์ที่ชัดเจนทางกายภาพและสภาพทางสังคม วัฒนธรรม ภูมิปัญญา ประเพณี กิจกรรม และการประกอบอาชีพของชุมชน ประกอบควบคู่กันอย่างเหมาะสม ภายใต้บริบทสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้าง (Built Environment) และสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ (Natural Environment) (Office of Natural Resources and Environmental Policy and Planning, 2012 : 2)

ประเภทของย่านชุมชนเก่า สามารถจัดประเภทได้ดังนี้ (Office of Natural Resources and Environmental Policy and Planning, 2012 : 3-4)

1. ชุมชนริมน้ำ เป็นย่านชุมชนที่ยึดลำน้ำในการตั้งถิ่นฐาน
2. ชุมชนรถไฟ เป็นย่านชุมชนที่เกิดจากการพัฒนาเส้นทางรถไฟ
3. ชุมชนตลาด/การค้า เป็นย่านชุมชนที่มีกิจกรรมหรือเคยมีกิจกรรมด้านการค้าเป็นหลัก
4. ชุมชนหมู่บ้าน เป็นพื้นที่ในบริเวณชนบท มีลักษณะเป็นชุมชนพื้นถิ่น
5. ชุมชนประมง/เกษตร เป็นชุมชนที่มีความสัมพันธ์กับแหล่งทำมาหากินหรือแหล่งทำการผลิต เช่น แปะปลา ทำเรือ ลานตากข้าว เป็นต้น
6. ชุมชนชาติพันธุ์ เป็นชุมชนที่มีการรวมกลุ่มการตั้งถิ่นฐานจากการที่มีความเป็นชาติพันธุ์ร่วมกัน

Citation : จิตคุปต์ ละอองปลิว, ประภัศร มิน้อย, ณัฐดี สว่างงาม และธนภุต สาขะจันทร์. (2566). ย่านชุมชนเก่าตลาดโพ

ธารามสู่การเป็นมรดกจังหวัดราชบุรี. วารสารการบริหารการปกครองและนวัตกรรมท้องถิ่น. 7(3) : 293-306;

DOI : <https://doi.org/10.14456/jlgsirru.2023.62>

การพิจารณาย่านชุมชนเก่าที่ควรแก่การอนุรักษ์จะพิจารณาจาก 3 ลักษณะ ดังนี้ (Office of Natural Resources and Environmental Policy and Planning, 2013 : 11-14)

1. พิจารณาลักษณะทางกายภาพที่เป็นองค์ประกอบของการตั้งถิ่นฐาน มี 4 ประการ ได้แก่ (1) โครงสร้างชุมชน ประกอบด้วย เส้นทางสัญจร เส้นทางน้ำ ถนน ตรอกซอย ทางเดิน ลาน การวางผังพื้นที่สำหรับตึก บ้านพัก (2) ลักษณะโดดเด่นทางสถาปัตยกรรม ประกอบด้วย รูปแบบสถาปัตยกรรมที่สามารถอ้างอิงถึงยุคสมัยแห่งการก่อกำเนิดและความสำคัญของตัวชุมชน เช่น ตึกแถวเก่า เรือนพื้นดิน และศาสนสถานเก่า เป็นต้น (3) ลักษณะทางภูมิทัศน์และระบบนิเวศธรรมชาติ ประกอบด้วย ทัศนียภาพบรรยากาศของชุมชนเก่า และสภาพแวดล้อมบริเวณโดยรอบ เช่น พืชพันธุ์พื้นถิ่น จินตภาพของเมือง เป็นต้น และ (4) ลักษณะความสำคัญด้านมุมมอง ประกอบด้วย ภาพมุมกว้างของย่านชุมชนเก่า เส้นขอบฟ้าของชุมชน ภูมิสัญลักษณ์ของย่าน เป็นต้น

2. พิจารณาลักษณะที่ไม่ใช่กายภาพ มี 4 ประการ ได้แก่ (1) ลักษณะของกิจกรรม เช่น การค้า การประกอบอาชีพ กิจกรรมการท่องเที่ยว กิจกรรมเพื่อการเรียนรู้ เป็นต้น (2) ลักษณะความหมายทางประวัติศาสตร์ เช่น ความเป็นย่านการค้าแห่งแรกของพื้นที่ ความเป็นแหล่งผลิตสำคัญในอดีต เป็นต้น (3) การสืบปฏิบัติทางชนบประเพณี เช่น ประเพณีการถือศีลกินผัก ประเพณีเกี่ยวกับศาสนา เป็นต้น และ (4) ความทรงจำ เช่น เหตุการณ์สำคัญต่าง ๆ ของชุมชน การก่อสร้างถนน เหตุการณ์ไฟไหม้ เป็นต้น

3. พิจารณาลักษณะของบริบทที่ตั้ง หมายถึง บริบทแวดล้อมทางธรรมชาติและบริบทที่มนุษย์สร้างขึ้น ซึ่งมีอิทธิพลต่อการคงอยู่หรือพลวัตที่ย่านชุมชนเก่าต้องเผชิญและผ่านประสบการณ์แห่งการเปลี่ยนแปลงทั้งทางสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม

ปี พ.ศ. 2554-2557 สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ดำเนินการจัดทำทะเบียนย่านชุมชนเก่าทั่วประเทศ 613 ชุมชน และจัดทำมาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม ประเภทย่านชุมชนเก่า ซึ่งประกอบด้วย 3 ด้าน คือ มาตรฐานด้านคุณค่า ความสำคัญและกายภาพของความเป็นย่านชุมชนเก่า มาตรฐานด้านคุณภาพของย่านชุมชนเก่า และมาตรฐานด้านการบริหารจัดการย่านชุมชนเก่า ต่อมา ปี พ.ศ. 2559 ดำเนินโครงการนำมาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม ประเภทย่านชุมชนเก่า ไปสู่การปฏิบัติกับย่านชุมชนเก่า นำร่อง ได้แก่ ย่านชุมชนเก่าท่าอุเทน จังหวัดนครพนม ปี พ.ศ. 2560 จัดทำข้อเสนอเชิงนโยบายการอนุรักษ์ฟื้นฟูย่านชุมชนเก่า โดยคณะรัฐมนตรีได้มีมติรับทราบ และให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

เตรียมความพร้อมต่อการดำเนินงาน และปี พ.ศ. 2563 ขับเคลื่อนการดำเนินงานอนุรักษ์ฟื้นฟูย่านชุมชนเก่าระดับจังหวัด โดยวิธีการเสนอพื้นที่ย่านชุมชนเก่าให้เป็นมรดกจังหวัด ด้วยประกาศจังหวัด ผ่านกลไกการพิจารณาของคณะกรรมการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรมท้องถิ่นประจำจังหวัด และการมีส่วนร่วมของแต่ละชุมชน

จากข้างต้นจะเห็นว่าย่านชุมชนเก่า ไม่ใช่เพียงเป้าหมายเชิงนโยบายเท่านั้น แต่มุ่งเน้นสนับสนุนให้ชุมชนท้องถิ่นเกิดความตื่นรู้ในความสำคัญของย่านชุมชนเก่า ตระหนักถึงความสัมพันธ์ที่มีระหว่างย่านชุมชนเก่าและชุมชนในพื้นที่เพื่อความภาคภูมิใจและเข้าใจในคุณค่าของการอนุรักษ์ที่มีต่อวิถีชีวิตของชุมชนตนเอง

ชุมชนเก่าตลาดโพธาราม (Traditional Communities Photharam Market)

ตลาดโพธารามเป็นย่านชุมชนการค้าเก่าแก่ริมฝั่งตะวันออกของแม่น้ำแม่กลอง ชื่อ “โพธาราม” มีการสันนิษฐานไว้หลายสำนวน สำนวนแรกจากตำนานของคนเฒ่าคนแก่เล่าสืบต่อกันมาว่า เดิมมีต้นโพธิ์ขนาดใหญ่อยู่ใกล้กับบ้านของตาตำ ผู้คนจึงพากันเรียกติดปากว่า บ้านโพธิ์ตาตำ ต่อมาชาวมอญหรือบ้างว่าชาวจีนอพยพเข้ามาในชุมชน ได้ออกเสียงเรียกด้วยสำเนียงถิ่นจึงเพี้ยนมาเป็นโพธาราม สำนวนที่สองกล่าวว่า เดิมมีต้นโพธิ์ใหญ่ตั้งอยู่ตรงประตูกลางของวัด ชาวจีนอพยพเรียกบริเวณนี้ด้วยสำเนียงจีนแต่จั่วว่า โพธิ์ไต่่น้ำ (โพธิ์ไต้่น้ำ) ต่อมาจึงเพี้ยนเป็นโพธาราม และสำนวนที่สามกล่าวว่า สมัยทวารวดี ประมาณพุทธศตวรรษที่ 11-12 พระพุทธศาสนาจากอินเดียเผยแผ่เข้ามา มีผู้นำต้นโพธิ์ศักดิ์สิทธิ์จากพุทธคยามาปลูก ต้นโพธิ์ดังกล่าวได้แตกหน่อสืบพันธุ์มาหลายร้อยปีขึ้นอยู่บริเวณวัดศูนย์รวมจิตใจของชุมชน ผู้คนจึงเรียกว่า ต้นโพธิ์ที่วัดหรืออาราม ต่อมาจึงเพี้ยนเป็นโพธาราม (Qin, 2018)

ชุมชนเก่าตลาดโพธารามแรกเริ่มเดิมทีเป็นตลาดน้ำ ได้รับการบุกเบิกโดยพ่อค้าเร่ชาวจีนในสมัยกรุงศรีอยุธยา (Suphaphorn, 2011 : 21) ต่อมาสมัยรัตนโกสินทร์ในรัชกาลที่ 1 ตลาดโพธารามถูกบันทึกในเอกสารทางประวัติศาสตร์เป็นครั้งแรกในวรรณกรรม เรื่อง นิราศทวายแต่งโดยพระพิพิธสาส์น ครั้งติดตามสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ยกทัพไปทำศึกสงครามที่เมืองทวาย ในเอกสารพรรณนาให้เห็นว่าตลาดโพธารามในช่วงนั้นมีผู้คนอาศัยอยู่หนาแน่น มีวัดเป็นศูนย์กลาง แต่สภาพชุมชนเหมือนถูกปล่อยร้าง สาเหตุเกิดจากผู้คนถูกเกณฑ์ไปทำศึกสงครามอยู่บ่อยครั้ง รัชกาลที่ 2 การค้าขายตัวและเสรีมากขึ้น มีการปลูกอ้อยและทำน้ำตาลหรือ

Citation : จิตคุปต์ ละอองปลิว, ประภัสสร มิน้อย, ณัฐติ สว่างงาม และธนกฤต สาขะจันทร์. (2566). ย่านชุมชนเก่าตลาดโพ

ธารามสู่การเป็นมรดกจังหวัดราชบุรี. วารสารการบริหารการปกครองและนวัตกรรมท้องถิ่น. 7(3) : 293-306;

DOI : <https://doi.org/10.14456/jlgisrru.2023.62>

โรงหีบอ้อย ชาวจีนเริ่มเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในตลาดโพธารามอย่างหนาแน่น สร้างห้องแถวและโรงหีบอ้อยกระจายอยู่ทั่วทั้งตลาด และรัชกาลที่ 5 ตลาดโพธารามพัฒนาจากตลาดน้ำเป็นตลาดบก มีการสร้างอาคารหรือโรงเรือนถาวร เกิดเป็นย่านตลาดชัดเจนและเป็นย่านการค้าที่ใหญ่ที่สุดในลุ่มน้ำแม่กลอง (Nopphon and Apichart, 2020 : 114) โดยการซื้อขายสินค้าจะถูกกำหนดเวลาขึ้นมาหรือที่เรียกว่า “นัด”

สำหรับตลาดโพธาราม ประกอบด้วย 3 ตลาด ได้แก่ ตลาดบน ตลาดกลาง และตลาดล่าง ซึ่งธุรกิจการค้าส่วนใหญ่ดำเนินการโดยกลุ่มคนไทยเชื้อสายจีน อาทิ โรงงานน้ำตาล โรงงานน้ำปลา โรงงานน้ำตาล โรงสีข้าว โรงงานเต้าหู้ โรงงานโซเป้ โรงงานซีอิ๊ว โรงงานผลิตเกลือ ทำเส้นบะหมี่ เส้นกวยเตี๋ยว กุนเชียง เพาะถั่วงอก เป็นต้น (Sarayut and Sawek, 2014) นอกจากนี้ยังมีกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ ได้แก่ กลุ่มคนไทยเชื้อสายมอญ ประกอบอาชีพหาของป่า ทำน้ำมันยาง กลุ่มคนไทยพื้นถิ่น ประกอบอาชีพทำนา และกลุ่มคนไทยเชื้อสายลาว ประกอบอาชีพ ทำนา และทำไร่ ปัจจุบันชุมชนตลาดโพธาราม ตั้งอยู่ในเทศบาลเมืองโพธาราม อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี เป็นพื้นที่อยู่อาศัย ย่านการค้า ที่ตั้งศาสนสถาน ลานวัฒนธรรม แหล่งเรียนรู้ของชุมชน และแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม นับว่าเป็นย่านชุมชนเก่าที่มีเอกลักษณ์ทางกายภาพและอัตลักษณ์ทางสังคมที่โดดเด่น ปี พ.ศ. 2554-2557 สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจึงบันทึกชุมชนตลาดโพธารามไว้ให้เป็น 1 ใน 613 ชุมชน ในทะเบียนย่านชุมชนเก่าทั่วประเทศ เพื่อนำไปสู่การประกาศเป็นมรดกจังหวัดในลำดับต่อไป

มรดกจังหวัด (Provincial Heritage)

สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ริเริ่มโครงการนำร่องจัดทำมรดกของชาติไทยเพื่อทำระบบฐานข้อมูลและส่งเสริมรักษาคุณค่าสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรมท้องถิ่น ทั้งนี้ มรดก (Heritage) จำแนกได้เป็น 2 รูปแบบ คือ มรดกที่เป็นนามธรรม ได้แก่ ประเพณี วัฒนธรรม ศิลปะ การแสดง ภาษา ภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่ถ่ายทอดจากรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง ผ่านกระบวนการเรียนรู้และการปฏิบัติ ไม่สามารถครอบครอง ถ่ายโอน หรือยกให้แก่กันได้โดยตรง และมรดกที่เป็นรูปธรรม ได้แก่ มรดกที่เป็นทรัพย์สินที่มองเห็นและสัมผัสจับต้องได้ สามารถครอบครอง ถ่ายโอน หรือยกให้แก่กันได้โดยตรง เช่น ศิลปวัตถุต่าง ๆ อาคาร ชุมชน ผืนป่า

เป็นต้น (Office of Natural Resources and Environmental Policy and Planning, 2021 : 2-3)

การพิจารณามรดกของชาติอ้างอิงจากเกณฑ์การพิจารณาคุณค่ามรดกโลก (World Heritage Criteria) หลักการสำคัญ คือ กำหนดเกณฑ์ในการประเมินคุณค่าความสำคัญของแหล่งมรดกอย่างเหมาะสมและเป็นระบบเพื่อให้สามารถจำแนกแหล่งมรดกของชาติออกเป็น 2 ระดับ ได้แก่ มรดกจังหวัด หมายถึง ทรัพย์สินทางธรรมชาติ ทรัพย์สินทางวัฒนธรรม หรือ ทรัพย์สินแบบผสมหรือภูมิทัศน์วัฒนธรรม ที่มีคุณค่าต่อจังหวัดหรือชุมชนท้องถิ่น และมรดกชาติ (UNESCO, 2010)

ทั้งนี้แหล่งมรดกที่จะได้รับการประกาศให้เป็นมรดกจังหวัดจะต้องมีคุณค่าโดดเด่นและต้องผ่านเกณฑ์อย่างน้อย 1 ข้อ จาก 10 ข้อ ดังนี้ (UNESCO, 2010)

- (1) เป็นผลงานชิ้นเอกจากอัจฉริยภาพการสร้างสรรค์ของมนุษย์
- (2) เป็นการแสดงถึงความสำคัญของการเปลี่ยนแปลงคุณค่าของมนุษย์ตามกาลเวลาหรือในวัฒนธรรมด้านใดด้านหนึ่งของโลก ในการพัฒนาด้านสถาปัตยกรรมหรือทางเทคโนโลยี ศิลปะสถาปัตยกรรมโบราณ การออกแบบผังเมือง หรือการออกแบบภูมิทัศน์
- (3) เป็นสิ่งที่ยืนยันถึงหลักฐานของวัฒนธรรมหรืออารยธรรมที่ปรากฏให้เห็นอยู่ในปัจจุบัน หรือว่าที่สาบสูญไปแล้ว
- (4) เป็นตัวอย่างที่โดดเด่นของประเภทอาคาร สิ่งก่อสร้าง งานสถาปัตยกรรม หรือผลงานทางเทคโนโลยี หรือภูมิทัศน์ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงช่วงเวลาที่สำคัญในประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติ
- (5) เป็นตัวอย่างอันโดดเด่นของวัฒนธรรมมนุษย์ ขนบธรรมเนียมประเพณีแห่งสถาปัตยกรรม วิธีการก่อสร้าง หรือการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ ปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม ซึ่งเสื่อมสลายได้ง่ายจากผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมตามกาลเวลา
- (6) เป็นผลงานที่มีความสัมพันธ์โดยตรง หรืออย่างเป็นรูปธรรมกับเหตุการณ์ หรือประเพณีที่ยังดำรงอยู่ แนวคิด ความเชื่อ งานศิลปะ หรือวรรณกรรมที่มีความสำคัญมาก
- (7) เป็นพื้นที่ที่มีปรากฏการณ์สุดยอดทางธรรมชาติ หรือเป็นพื้นที่ที่มีความงามตามธรรมชาติที่โดดเด่นและมีความสำคัญด้านสุนทรียภาพ

(8) เป็นตัวอย่างที่โดดเด่น แสดงให้เห็นถึงขั้นตอนสำคัญในประวัติศาสตร์ของโลก รวมถึงบันทึกของชีวิต กระบวนการสำคัญทางธรณีวิทยาที่ยังดำเนินอยู่อย่างต่อเนื่องในพัฒนาการของภูมิลักษณะ หรือลักษณะสำคัญทางธรณีสัณฐานหรือภูมิลักษณะธรรมชาติ

(9) เป็นตัวอย่างที่โดดเด่น แสดงให้เห็นถึงกระบวนการทางนิเวศวิทยาและชีววิทยาที่สำคัญในวิวัฒนาการและพัฒนาการของพื้นแผ่นดิน น้ำจืด ระบบนิเวศชายฝั่ง ระบบนิเวศทางทะเล และชุมชนของพืชและสัตว์

(10) เป็นถิ่นที่อยู่ตามธรรมชาติที่สำคัญและมีคุณค่าที่สุดสำหรับการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพในแหล่งที่ตั้ง รวมถึงถิ่นที่อยู่ของสิ่งมีชีวิตที่ถูกคุกคาม ซึ่งมีคุณค่าโดดเด่นในแง่ของวิทยาศาสตร์หรือการอนุรักษ์

นอกจากนี้ยังต้องผ่านเงื่อนไขด้านความสมบูรณ์ครบถ้วน (Integrity) พิจารณาได้จากความเป็นองค์รวม ความสมบูรณ์ และการปราศจากสิ่งคุกคาม และความแท้ (Authenticity) พิจารณาได้จากรูปร่างและการออกแบบ วัสดุและเนื้อหา การใช้ประโยชน์และหน้าที่ใช้สอย ประเพณี เทคนิค และระบบการบริหารจัดการ ตำแหน่งที่ตั้งและบริบทโดยรอบ ภาษาและรูปแบบของมรดกเชิงนามธรรม รวมถึงจิตวิญญาณและความรู้สึก

สำหรับการประกาศย่านชุมชนเก่าเป็นมรดกจังหวัด มีขั้นตอนดังนี้ (Office of Natural Resources and Environmental Policy and Planning, 2021)

(1) คัดเลือกย่านชุมชนเก่าในจังหวัดจากทะเบียนย่านชุมชนเก่า ตามความพร้อมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หรือนอกเหนือจากทะเบียนย่านชุมชนเก่าตามความสำคัญลักษณะเด่นอันเป็นเอกลักษณ์ที่ควรได้รับการอนุรักษ์

(2) การสำรวจพื้นที่ย่านชุมชนเก่าเพื่อทบทวนข้อมูลด้านขอบเขต ชื่อ และองค์ประกอบสำคัญของย่านชุมชนเก่า

(3) จัดทำรายละเอียดข้อมูลตามแบบเสนอมรดกจังหวัด ประกอบด้วย แผนผังแสดงตำแหน่งที่ตั้งและขอบเขต ประวัติความเป็นมา องค์ประกอบสำคัญทางกายภาพ และไม่ใช่มรดกกายภาพ การวิเคราะห์ตามหลักเกณฑ์ในด้านความเป็นองค์รวม ความแท้ การเปลี่ยนแปลง การคุกคาม และแผนการดำเนินงานที่เกี่ยวข้อง

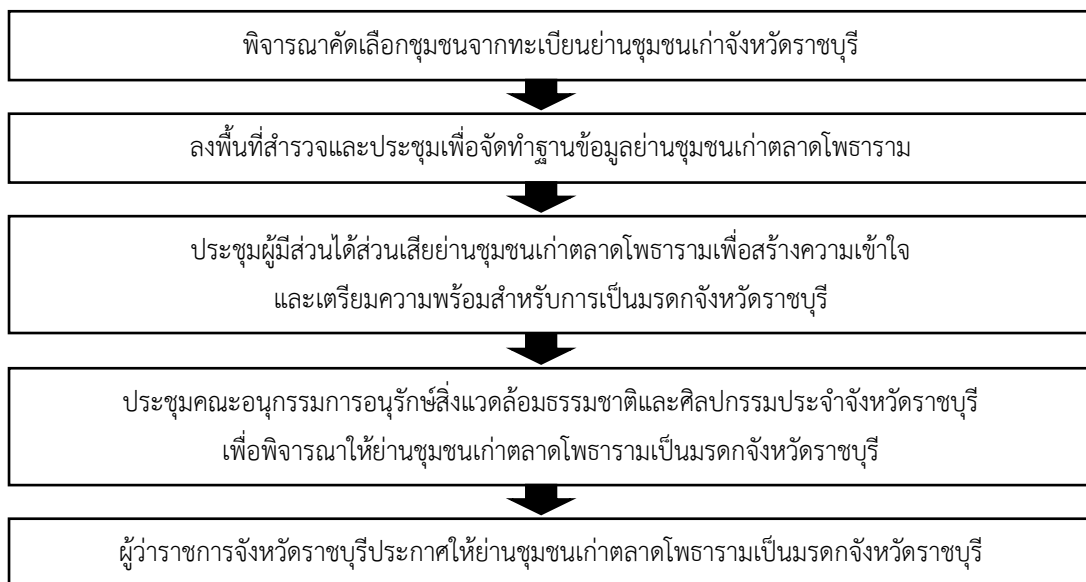
(4) ประชุมหารือผู้บริหาร หรือผู้นำชุมชน เพื่อสร้างความเข้าใจและเตรียมความพร้อมในการประกาศเป็นมรดกจังหวัด

(5) นำเสนอคณะอนุกรรมการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรมประจำจังหวัดพิจารณา เมื่อที่ประชุมพิจารณาเห็นชอบ ผู้ว่าราชการจังหวัดจะลงนามเพื่อประกาศให้ย่านชุมชนเก่าเป็นมรดกจังหวัด

การประกาศมรดกจังหวัดนับว่าเป็นการสนับสนุนให้ท้องถิ่นตระหนักถึงความสำคัญของย่านชุมชนเก่า ส่งเสริมความสัมพันธ์ที่มีคุณค่าระหว่างย่านชุมชนเก่าและชุมชนในพื้นที่ให้เกิดความภาคภูมิใจและเข้าใจในประโยชน์ของการอนุรักษ์ที่มีต่อวิถีชีวิตและเศรษฐกิจฐานราก

ย่านชุมชนเก่าตลาดโพธารามสู่การเป็นมรดกจังหวัดราชบุรี (Traditional Communities Photharam Market to The Inheritance of Ratchaburi Province)

การประกาศย่านชุมชนเก่าตลาดโพธารามให้เป็นมรดกจังหวัดราชบุรีดำเนินงานโดยหน่วยอนุรักษ์ศิลปกรรมท้องถิ่นและสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรมจังหวัดราชบุรี มหาวิทยาลัยราชภัฏหมู่บ้านจอมบึง มีขั้นตอนการดำเนินงานดังนี้

ภาพที่ 1 ขั้นตอนการประกาศย่านชุมชนเก่าตลาดโพธารามเป็นมรดกจังหวัดราชบุรี

ที่มา : Ratchaburi Natural Environment and Local Arts Conservation Unit (2022)

Citation : จิตคุปต์ ละอองปลิว, ประภัศร มิน้อย, ณัฐวี สว่างงาม และธนกฤต สาขะจันทร์. (2566). ย่านชุมชนเก่าตลาดโพ

ธารามสู่การเป็นมรดกจังหวัดราชบุรี. วารสารการบริหารการปกครองและนวัตกรรมท้องถิ่น. 7(3) : 293-306;

DOI : <https://doi.org/10.14456/jlgisrru.2023.62>

สำหรับปัจจัยที่ทำให้ชุมชนเก่าตลาดโพธารามมีคุณสมบัติครบถ้วน จนได้รับการประกาศให้เป็นมรดกจังหวัดราชบุรี ชนิดมรดกทางวัฒนธรรม ประเภท เมือง/ชุมชน/ย่าน ประกอบด้วย

(1) ประวัติความเป็นมาและองค์ประกอบของแหล่งมรดก : ชุมชนเก่าตลาดโพธาราม มีประวัติความเป็นมายาวนานและโดดเด่นเฉพาะตัว มีองค์ประกอบสำคัญทางกายภาพ อาทิ ตึกแถวเก่าและอาคารพาณิชย์ที่มีอายุมากกว่า 60 ปี โรงภาพยนตร์เก่า (วิกครุทวิ) วัดโพธาราม รอยพระพุทธรูปและแท่นฐานโบราณในวัดไตรอารีรักษ์ เจดีย์ริมหน้าวัดโชค หอไตรบนกุฏิ วัดโพธิ์โพโรจน์ ศาลเจ้าปูนเก่ากง ศาลเจ้าจุ้ยบ้วยเนี้ย โรงเจซุ่นเทียนตัว โรงเจฮ่งเม้งตัว โรงงานน้ำตาลมิตรไทยโพโรจน์ โรงงานเต้าหู้ หอนาฬิกา สถานีรถไฟ เป็นต้น และองค์ประกอบสำคัญที่ไม่เป็นกายภาพ ด้านประเพณีตามความเชื่อของท้องถิ่น อาทิ งานประจำปีหาดทรายโพธาราม ประเพณีสงกรานต์ 8 ชาติพันธุ์ ประเพณีลอยกระทงสี พิธีกรรมรำผีมอญ เทศกาลหยวนเซียว ประเพณีทิ้งกระจาด เทศกาลขนมอี๋ พิธีอัญเชิญเทพเจ้าประจำศาล งานเก็บศพไร้ญาติ เป็นต้น ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น อาทิ การทำเต้าหู้ดำ การเพาะถั่วงอก การหมักน้ำตาล การทำซีอิ๊ว การทำเส้นก๋วยเตี๋ยว การแกะสลักแม่พิมพ์ไม้ขนมไหว้พระจันทร์ การทำโคมกระดาษ (ก่ง) การทำพวงมโหตร เป็นต้น ด้านตำนาน/เรื่องเล่าของชุมชน อาทิ ตำนานเรื่องที่มาของโพธาราม ด้านการเล่น/การแสดงพื้นบ้าน อาทิ การเชิดสิงโต การเล่นจ๊ว การรำมอญ เป็นต้น ด้านภาษาพื้นถิ่น อาทิ ภาษาจีนแต้จิ๋ว ภาษาจีนไหหลำ ภาษาจีนฮากกา ภาษามอญ เป็นต้น ด้านอาหารพื้นถิ่น อาทิ เต้าหู้ดำ กุนเชียง ขนมเปี๊ยะ ก๋วยเตี๋ยว แกงส้มมะตาด เป็นต้น และด้านบุคคล คือ คนเข้าทรงในงานเก็บศพไร้ญาติ (Pornpan, 2013 : 59)

(2) การใช้ประโยชน์ในปัจจุบัน : เป็นที่อยู่อาศัย ย่านการค้า ที่ตั้งศาสนสถาน ลานวัฒนธรรม และแหล่งเรียนรู้ด้านประวัติศาสตร์ ภูมิปัญญา

(3) คุณค่าตามหลักเกณฑ์มรดกชาติ : เป็นชุมชนการค้าเก่าแก่ของแม่น้ำแม่กลองที่มีความโดดเด่นทางภูมิทัศน์ ผังเมือง และสถาปัตยกรรม มีความหลากหลายทางประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อ ภูมิปัญญา และงานศิลปะ ผสมผสานเป็นผลงานสร้างสรรค์ทางวัฒนธรรมของพหุชาติพันธุ์ สะท้อนออกมาเป็นอัตลักษณ์ทางสังคมที่โดดเด่น ซึ่งควรค่าแก่การอนุรักษ์และพัฒนาให้เป็นมรดกของจังหวัดราชบุรี

(4) ความสมบูรณ์ครบถ้วน : เป็นชุมชนตลาดริมน้ำที่มีภูมิทัศน์ดี ผังเมืองเด่น ติดแม่น้ำแม่กลอง เดินทางสะดวก มีถนนเข้าถึงหลายสาย มีสถานีรถไฟโพธาราม และการเดินทางโดยเรือ

(5) ความแท้ : แม้อค์ประกอบทางกายภาพของชุมชนตลาดเก่าโพธารามจะเปลี่ยนแปลงไปบ้างตามกาลเวลา แต่ทุกคนในชุมชนก็ชัดเจนด้านความศรัทธาและความทรงจำที่มีต่อชุมชนอย่างต่อเนื่องและยาวนาน

(6) สภาพปัญหาในปัจจุบัน : มีความเสี่ยงจากภัยธรรมชาติอยู่บ้าง แต่อยู่ในระดับน้อย ความเข้มแข็งของชุมชนทำให้นายทุนเข้ามาเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิทัศน์ได้ยาก ภายในชุมชนจึงสะอาดและเป็นระเบียบ อาคารแทบทุกหลังถูกใช้ประโยชน์เป็นร้านค้าและร้านอาหาร

(7) แผนการบริหารจัดการ : เทศบาลเมืองโพธารามมีแผนงานและโครงการที่จะดำเนินการในชุมชนเก่าตลาดโพธาราม ระยะ 5 ปี ได้แก่ การพัฒนาสาธารณูปโภคและโครงสร้างพื้นฐาน การปรับปรุงภูมิทัศน์ อาทิ สวนสาธารณะริมแม่น้ำ มังกรยักษ์ เป็นต้น การอนุรักษ์และสืบสานวัฒนธรรมประเพณีประจำท้องถิ่น การสนับสนุนการจัดกิจกรรมอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นในสถานศึกษา และผลักดันความร่วมมือของคนในชุมชนเพื่อจัดทำถนนคนเดินและถนนน้ำเดินตลาดโพธาราม

(8) ภาพประกอบสำคัญ : ชุมชนเก่าตลาดโพธารามมีภาพที่แสดงถึงเอกลักษณ์ คือ ภาพอาคารเก่าและตึกแถวเก่า ภาพที่แสดงถึงอัตลักษณ์ คือ ภาพการล้างถั่วออก (ภาพที่ 2)

ภาพที่ 2 อาคารเก่าและภูมิปัญญาด้านการล้างถั่วออก

ที่มา : Ratchaburi Natural Environment and Local Arts Conservation Unit (2021)

ด้วยปัจจัยข้างต้นที่มีคุณสมบัติครบถ้วน จึงทำให้ชุมชนเก่าตลาดโพธารามได้รับการประกาศให้เป็นมรดกจังหวัดราชบุรี เพื่อให้เกิดการรับรู้สาธารณะสู่การเป็นแหล่งเรียนรู้และแหล่งท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ในอนาคตต่อไป

Citation : จิตคุปต์ ละอองปลิว, ประภัศร มิน้อย, ณัฐดี สว่างงาม และธนกฤต สาขะจันทร์. (2566). ย่านชุมชนเก่าตลาดโพ

ธารามสู่การเป็นมรดกจังหวัดราชบุรี. วารสารการบริหารการปกครองและนวัตกรรมท้องถิ่น. 7(3) : 293-306;

DOI : <https://doi.org/10.14456/jlgrisru.2023.62>

บทสรุป (Conclusion)

การศึกษาย่านชุมชนเก่าจะพิจารณาจากปัจจัยด้านลักษณะทางกายภาพที่เป็นองค์ประกอบของการตั้งถิ่นฐาน ลักษณะที่ไม่ใช่กายภาพ และลักษณะของบริบทที่ตั้งย่านชุมชนเก่าตลาดโพธารามเป็นย่านการค้าเก่าแก่ริมแม่น้ำแม่กลองที่มีประวัติความเป็นมายาวนาน มีองค์ประกอบของแหล่งมรดกที่หลากหลาย มีความสมบูรณ์ครบถ้วน ตามหลักเกณฑ์และเมืองครปกครองส่วนท้องถิ่นดูแลสนับสนุนอย่างต่อเนื่อง จึงเป็นย่านชุมชนเก่านำร่องของจังหวัดราชบุรี ที่ได้รับการคัดเลือก พิจารณา และประกาศให้เป็นมรดก ใน ปี พ.ศ. 2564 อย่างไรก็ตามการประกาศย่านชุมชนเก่าให้เป็นมรดกจังหวัดนั้น จำเป็นต้องอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วมของพหุภาคี ทั้งชาวบ้าน ผู้นำชุมชน นักวิชาการ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้การอนุรักษ์และส่งเสริมมรดกทางวัฒนธรรมแหล่งศิลปกรรมท้องถิ่นเอื้อต่อการดำรงไว้ในความภาคภูมิใจของคนในจังหวัด ผู้เขียนหวังเป็นอย่างยิ่งว่าบทความวิชาการฉบับนี้จะเป็นประโยชน์และเป็นแนวทางสำหรับการประกาศย่านชุมชนเก่าให้เป็นมรดกจังหวัดของพื้นที่อื่น ๆ ต่อไป

เอกสารอ้างอิง (References)

- Nopphon, R. and Apichart, S. (2020). Photharam Village to Photharam Market. **Muang Boran Journal** 46(3) : 114-119. [In Thai]
- Office of Natural Resources and Environmental Policy and Planning. (2012). **Documents published on Environment and Art Quality Standards: traditional communities**. Bangkok : Office of Natural Resources and Environmental Policy and Planning. [In Thai]
- Office of Natural Resources and Environmental Policy and Planning. (2013). **The Guidelines for Environment and Art Preservation: traditional communities**. Bangkok : Office of Natural Resources and Environmental Policy and Planning. [In Thai]
- Office of Natural Resources and Environmental Policy and Planning. (2021). **Principles and Framework Implement of National Heritage Projects**. Bangkok : Office of Natural Resources and Environmental Policy and Planning. [In Thai]

Citation : Laongpliu, C., Meenoi, P., Swangngam, N. and Sakajan, T. (2023). Traditional Communities Photharam

Market to The Inheritance of Ratchaburi Province. **Journal of Local Governance and Innovation**.

7(3) : 293-306; DOI : <https://doi.org/10.14456/jlgisrru.2023.62>

- Office of Natural Resources and Environmental Policy and Planning. (2021). **Traditional Communities in the Central of Thailand**. Bangkok : Office of Natural Resources and Environmental Policy and Planning. [In Thai]
- Pornpan, J. (2013). Photharam: The Decline of Chinese Traditions. **Ramkhamhaeng University Journal Humanities Edition**. 32(1) : 57-68. [In Thai]
- Qin, H. (2018). **Photharam Market, a Cultural Pluralism-Community on Maeklong River Basin: Cultural Area Management**. Doctor's thesis. Burapha University. [In Thai]
- Ratchaburi Natural Environment and Local Arts Conservation Unit. (2021). **The Old Building and The Wisdom of Washing Bean Sprouts**. Ratchaburi : Muban Chombueng Rajabhat University. [In Thai]
- Ratchaburi Natural Environment and Local Arts Conservation Unit. (2022). **The Procedure of Announcing the Traditional Communities Photharam Market to the Inheritance of Ratchaburi Province**. Ratchaburi : Muban Chombueng Rajabhat University. [In Thai]
- Sarayut, S. and Sawek, S. (2014). **Chinese Communities in Photharam**. Ratchaburi : Thammaruks Printing. [In Thai]
- Suphaphorn, J. (2011). **The Local History of Maeklong River Basin: Ban Pong-Ban Jet Samian**. Ratchaburi : Wat Muang Folk Museum. [In Thai]
- The Office of Arts and Culture. (2023). **Good Practices: Announcing the Traditional communities to the Provincial Heritage**. Ratchaburi : Muban Chombueng Rajabhat University. [In Thai]
- UNESCO. (2010). **The Criteria for Selection**. [Online]. Available : <https://whc.unesco.org/en/criteria>. Retrieved May 10, 2023.

Citation : จิตคุปต์ ละอองปลิว, ประภัศร มิน้อย, ณัฐดี สว่างงาม และธนกฤต สาขะจันทร์. (2566). ย่านชุมชนเก่าตลาดโพ

ธารามสู่การเป็นมรดกจังหวัดราชบุรี. วารสารการบริหารการปกครองและนวัตกรรมท้องถิ่น. 7(3) : 293-306;

DOI : <https://doi.org/10.14456/jlgisrru.2023.62>